

ნანა მრევლიშვილი, თინათინ ჯიქურაშვილი

საქართველოს უნივერსიტეტი

თბილისი, საქართველო

nan.mrevlishvili@ug.edu.ge

t.jikurashvili@ug.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.34>

შუშანიკის წამების გვიანდელი რედაქციები

საკვანძო სიტყვები: იაკობ ცურტაველი, „შუშანიკის წამება“, სხვადასხვა გამოცემა

შუშანიკის წამება ქართული ორიგინალური მწერლობის პირველი ძეგლია, ამდენად, გასაკვირი არაა, რომ იაკობ ხუცესის (ცურტაველის) მიერ V საუკუნეში დაწერილი ამ ჰაგიოგრაფიული თხზულების მიმართ დიდი მეცნიერული ინტერესი არსებობს. სხვადასხვა პერიოდში წამება რამდენჯერმე გამოიცა. პირველი პუბლიკაცია მ. საბინინს ეკუთვნის, რომელმაც ტექსტი 1882 წელს პეტერბურგში გამოაქვეყნა (საბინინი, 1882, 181–191), თუმცა ეს გამოცემა სამეცნიერო ინტერესებს ნაკლებად პასუხობს, გაურკვეველია ისიც, თუ რომელი ხელნაწერის მიხედვით გამოიცა ტექსტი. შემდეგი გამოცემა შესრულდა ს. გორგაძის მიერ. მან თხზულება 1917 წელს ქუთაისში გამოაქვეყნა ოთხი ხელნაწერის მიხედვით – A 95, A 130, A 170, A 176 (გორგაძე, 1917).

კრიტიკული აპარატის დართვით გამართული სამეცნიერო გამოცემის მომზადება უკავშირდება ი. აბულაძის სახელს, რომელმაც 1938 წელს გამოსცა ფუნდამენტური ნაშრომი (აბულაძე, 1938), სადაც შევიდა შუშანიკის წამების ვრცელი რედაქციის ტექსტი, დადგენილი რვა ხელნაწერის (A 95, A 130, A 170, A 176, H 2077, H 1672, S 3637, H 137) მიხედვით. ამასთან, გამოცემაში გამოქვეყნებულია ყველა ქართული, სომხური და ასევე სვინაქსარული რედაქცია. ეს შრომა განმეორებით, უკვე თერთმეტივე ხელნაწერის გათვალისწინებით, გამოიცა 1978 წელს (აბულაძე, 1978).

ისევ ი. აბულაძის ხელმძღვანელობით 1963 წელს გამოიცა შუშანიკის წამების ვრცელი რედაქცია უკვე თერთმეტივე ხელნაწერის გათვალისწინებით. კრიტიკული ტექსტი ამ გამოცემაში წინასთან შედარებით (1938 წ.) რამდენადმე შეცვლილია (აბულაძე, 1963).

წამების ბოლო გამოცემა ეკუთვნის ე. ჭელიძეს, რომელმაც 2008 წელს გამოსცა შუშანიკის წამება თხზულების ყველა არსებული ნუსხის მიხედვით (ჭელიძე, 2008).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ გამოცემაში წარმოდგენილია მხოლოდ შუშანიკის წამების იაკობ ხუცესისეული ტექსტი (ი. აბულაძემ გამოაქვეყნა, ასევე, წამების ვრცელი სომხური რედაქცია, ქართული და სომხური სვინაქსარულ რედაქციები), ჰაგიოგრაფიული ძეგლის გვიანდელი ქართული რედაქციები კი ამ გამოცემებში გათვალისწინებული არ ყოფილა.

გვიანდელ რედაქციებს ვუწოდებთ XVIII საუკუნეში კათალიკოს ანტონ I ბაგრატიონის მიერ მარტირიკაში შეტანილ შუშანიკის წამებას და ანტონის ტექსტზე დაყრდნობით შექმნილ

იოანე ბატონიშვილის რედაქციას, რომელიც მან *კალმასობაში* ჩაურთო. ვფიქრობთ, *შუშანიკის წამების* სრულყოფილი გამოცემისთვის აუცილებელია იაკობ ხუცესის ტექსტთან ერთად ამ ორი რედაქციის გათვალისწინებაც.

სწორედ ამის გამო *შუშანიკის წამების* მე-5 კრიტიკულ გამოცემაში, რომელიც საქართველოს უნივერსიტეტის თ. ბერაძის სახელობის ქართველოლოგიის ინსტიტუტში მომზადდა, შევიტანეთ ანტონ I-ისა და იოანე ბატონიშვილის რედაქციებიც. ამასთან, ამ გამოცემაში მკითხველს პირველად ექნება საშუალება გაეცნოს იოანე ბატონიშვილის *კალმასობაში* ჩართულ *შუშანიკის წამების ტექსტს*.

ანტონ I-ის „წიგნი მარტირიკა, შესხმა და ისტორია ქრისტესთვის ვნებულთა მოწამეთა ქართულთა და სხუათა“ სულ 20 თხზულებისგან (*სიტყუა*) შედგება. მეოთხე ტექსტად წარმოდგენილია *შუშანიკის წამების* ანტონისეული რედაქცია სათაურით: *შესხმა და მოთხრობა ღუაწლთა წმიდისა დიდისა მოწამისა, რანთა დედოფლისა სუსანანისა, ზედწოდებით შუშანიკისა*.

შუშანიკის წამებას ისევე, როგორც *მარტირიკაში* შესულ სხვა თხზულებებს, ახლავს ანტონ კათალიკოსის მიერვე შედგენილი იამბიკო.

მარტირიკის დაწერის თარიღად კ. კეკელიძე 1769 წელს მიიჩნევს (კეკელიძე, 1960, 381), თუმცა ნ. ჯანაშიამ არგუმენტირებულად აჩვენა, რომ ანტონის ეს შრომა იწერებოდა 1768-1769 წლებში და რომ მისი დიდი ნაწილი 1768 წელს უკვე უნდა არსებულიყო (ჯანაშია, 1975, 75). სწორედ 1768 წელს, ანტონის მუშაობის პარალელურად უნდა იყოს გადაწერილი S 1272 ხელნაწერი (ე. ი. ქრონოლოგიურად ყველაზე ძველი ნუსხა *მარტირიკისა*). თუმცა, როგორც *მარტირიკის* გამომცემლები, ე. გაბიძაშვილი და მ. ქავთარია მიუთითებენ, „S 1272 ხელნაწერი არ არის სათანადოდ გაფორმებული ცალი, იგი ჯერ კიდევ მწერლის ლაბორატორიის ეგზემპლარია“ (გაბიძაშვილი, ქავთარია, 1980, 436). დასრულებულ ეგზემპლარს კი, წინასიტყვაობით გაფორმებულსა და ავტორის საბოლოო ნების ამსახველს, Q 78, 1769 წლით დათარიღებული ხელნაწერი წარმოადგენს. ამასთან, Q 78 ერთადერთია *მარტირიკის* სრულ ხელნაწერთაგან, რომელიც ნუსხურითაა შესრულებული. დანარჩენი ხელნაწერები მხედრულითაა გადაწერილი.

მარტირიკა სრულად დაცულია ჩვენამდე მოღწეულ შვიდ ხელნაწერში. ყველა მათგანი კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება. ესენია: Q 78 (1769 წ.), S 1272 (1768 წ.), S 2988 (1790 წ.), S 3638 (1799 წ.), A 1484 (1806 წ.), H 907 (1821 წ.), H 990 (XIX ს.).

ანტონის რედაქცია, რასაკვირველია, ეყრდნობა იაკობ ხუცესის ქართულ რედაქციას (ქართული ვრცელი რედაქცია). როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია შენიშნული, *შუშანიკის წამების* ავტორად იაკობ ხუცესს პირველად სწორედ ანტონ კათალიკოსი ასახელებს (აბულაძე, 1938, 07). ანტონ I-ს სხვადასხვა ტიპის ცვლილებები შეაქვს იაკობ ხუცესისეულ ტექსტში. აანალიზებს რა ანტონისეულ ცვლილებებს და მათ მიზანდასახულობას, ნ. ჯანაშია აღნიშნავს: „ნათლად ჩანს მისი (ანტონის - ავტ.) ტენდენცია შეალამაზოს შუშანიკის სახე და უფრო უარყოფითად დახატოს ვარსქენისა“ (ჯანაშია, 1975, 98). მკვლევარი დეტალურად აჩვენებს მსგავს კონტექსტებს, ამიტომ ჩვენ მათ აღარ შევხებით.

იაკობ ხუცესის ტექსტის გარდა, ანტონი, როგორც ჩანს, კარგად იცნობს და იყენებს სომხურ წყაროებსაც. ამის შესახებ კი *წამების* შესავალ ნაწილში თავადვე წერს: „უწყებულ ვართ ისტორიკოსთაგან სომეხთასა და სათთუეოისაგან მეტაფრასისა მათისა...“ [ანტ. პროლ.]. სწორედ სომხური წყაროებიდან აუღია ანტონს თხრობა შუშანიკის მშობლებისა, წინაპრების, შუშანიკის ბავშვობისა და ქორწინების შესახებ.

ანტონ I-ის მარტირიკის სრული ტექსტი 1980 წელს ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების სერიის VI წიგნში გამოსცეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ (გაბიძაშვილი, ქავთარია, 1980). გამოცემაში გამოყენებულია მარტირიკის მხოლოდ 2 ხელნაწერი: Q 78 (1769 წ.) და S 1272 (1768-69 წწ.), რომლებიც შესაბამისად A და B ლიტერებიტაა აღნიშნული. რაც შეეხება დანარჩენ ნუსხებს, როგორც გამომცემლები მიუთითებენ, ისინი „გვიანდელია, ორთოგრაფიული სიჭრელისა და ლაფსუსების მეტს არაფერს იძლევიან“ (გაბიძაშვილი, ქავთარია, 1980, 1) და ამიტომ მათი ჩვენება გამოცემაში ასახული არაა. ვფიქრობთ, გვიანდელი ნუსხების ამგვარი მკაცრი შეფასება და გადაჭრით თქმა იმისა, რომ მარტირიკის დანარჩენი ხუთი სრული ნუსხა მხოლოდ ორთოგრაფიულ სიჭრელეს გვიჩვენებს, არ შეიძლება. თანაც ისინი, როგორც ვნახეთ, არც ისეთი გვიანდელი ხელნაწერებია, რომ მათი უგულებელყოფა გამართლებული იყოს. თუმცა გვესმის, რომ *მარტირიკის* სრული ტექსტის გამოცემისას ყველა ხელნაწერის გათვალისწინება მკვლევრებს სამუშაოს გაურთულებდა.

ზემოთ უკვე ვახსენეთ, რომ გამოსაცემად მომზადდა *შუშანიკის წამების* გვიანდელი რედაქციები. ამ გამოცემაში ტექსტის დასადგენად პირველადაა გამოყენებული თხზულებების ყველა – შვიდივე – ხელნაწერი. ტექსტის დადგენისას უპირატესობა მიენიჭა A და B ხელნაწერებს, როგორც უძველეს წყაროებს, თუმცა კრიტიკულ აპარატში მითითებულია ყველა ხელნაწერის განსხვავებული წაკითხვები, მათ შორის ორთოგრაფიული განსხვავებები. ვფიქრობთ, ამ იკითხვისების ჩვენება მნიშვნელოვანია, ერთი მხრივ, ტექსტის ისტორი-ისტვის თვალის მისადევნებლად, მეორე მხრივ კი – *მარტირიკის* ხელნაწერთა ურთიერთ-მიმართების დასადგენად.

ანტონის ტექსტში ჩართული აქვს მრავალი ციტატა და პერიფრაზი ბიბლიური წიგნებიდან. ასეთ შემთხვევებში აშიებზევა მითითებული დამოწმებული წიგნის სახელი (შემოკლებით), თავი და მუხლი. ეს მითითებები *მარტირიკის* შემცველ შვიდსავე ხელნაწერში მეორდება მეტ-ნაკლები ცვლილებებით. ანტონ კათალიკოსის მიერ თხზულების ტექსტში ჩართული ციტატებისა თუ პერიფრაზების ბიბლიური წყაროები მრავალფეროვანია. ესენია:¹ გამოსვლათა (გამოს.), ფსალმუნნი (ფსალ.), სოლომონის იგავები (იგავ./იგავი), ეკლესიასტე (ეკკლეს.), ქებათა ქება (ქება), სიბრძნე ისუ ზირაქისა (ზირაქ.), ესაიას წინასწარ-მეტყველება (ესაია), იერემიას წინასწარმეტყველება (იერემ.), დანიელის წინასწარმეტყველება (დანიელ.), ზაქარიას წინასწარმეტყველება (ზაქარ.), მათეს სახარება (მათ.), მარკოზის სახარება (მარკ.), კორინთელთა მიმართ 1-ლი ეპისტოლე (1 კორ.), კორინთელთა მიმართ მე2 ეპისტოლე (2 კორ.), ტიმოთეს მიმართ მე-2 ეპისტოლე (2 ტიმოთ.), ებრაელთა მიმართ ეპისტოლე (ებრაე.), აპოკალიფსი (აპოკალ.).

რაკი ეს თავისებურება ანტონის ტექსტის მახასიათებელია, საჭიროდ ჩავთვალეთ, რომ დამოწმებები წარმოგვედგინა იმგვარადვე, ისეთივე შემოკლებებით, როგორც ეს ძირი-თად ხელნაწერად აღებულ Q 78-შია წარმოდგენილი. დანარჩენი ხელნაწერების ჩვენებები კი, როგორც ტექსტის იკითხვისების შემთხვევაში, დამოწმებების შემთხვევაშიც სქოლიო-შია ნაჩვენები. ერთადერთი ცვლილება, რომელიც ამ მხრივ შევიტანეთ, არის ის, რომ ხელნაწერისეული, აშიაზე მიწერილი დამოწმებანი ჩვენს ტექსტში ავსახეთ სათანადო ადგილას.

¹ ფრჩხილებში ვუჩვენებთ ამ წიგნების შემოკლებებს ანტონ I-ის *მარტირიკის* Q 78 (A) ხელნაწერის მიხედვით.

მარტივიაში შესული შუშანიკის წამების ტექსტი არცერთ ხელნაწერში არ არის დაყოფილი თავებად. თუმცა, მკითხველისთვის ადვილი რომ ყოფილიყო იაკობ ხუცესის-სეული და ანტონის რედაქციის კონკრეტული მონაკვეთების შედარება, საჭიროდ მივიჩნიეთ ტექსტი თავებად დაგვეყო იაკობ ხუცესის თხზულების თავების შესაბამისად. ასევე, ცალკე გამოვყავით პროლოგი, რომელიც თხზულების ერთგვარ შესავალს წარმოადგენს და სადაც, ფილოსოფიურ-დოგმატიკური ხასიათის თხრობის გარდა, მოცემულია ცნობები შუშანიკის ბავშვობისა და მისი ქორწინების შესახებ. აქვე აღვნიშნავთ, რომ არც *შუშანიკის წამების* ტექსტი არ არის თავებად დაყოფილი არც ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს ხელნაწერში (პარხლის მრავალთავი, A 95, X ს.) და არც - გვიანდელ ნუსხებში. იაკობ ხუცესის *შუშანიკის წამების* თავებად დაყოფა ეკუთვნის მის პირველ გამომცემელს – ს. გორგაძეს (გორგაძე, 1917).

ანტონ I ტექსტში იყენებს სხვადასხვა დიაკრიტიკულ ნიშანს. აქ გვხვდება უმარცვლო უ-ს აღმნიშვნელი სიბრჯგუის ნიშანი (^); მკვეთრი მახვილები, მაგ.: „ცოცხლად გამოჰხატონ ნივთი მყოფი მართებითად“ (Q 78, 122); ანთროპონიმების გაუფორმებელი მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი – კლებული (°), მაგ.: „ხოლო სხუამან ქელკა° (წმიდამან ვარდან°) და მეულლემან მისმან, მშობელთა მართალთა, ასწავეს საღმრთოდ ჰსჯული“ (Q 78, 125); ასევე, ორ და მეტფუძიანი კომპოზიტების შესაერთებლად გამოყენებულია რკალისებური ნიშანი – გარემორთხმული, მაგ.: „იტყვს ღმრთის – მეტყუწლი კეთილ – წესიერ – სიტყუაობითსა შინა“ (Q 78, 120).

შუშანიკის წამების ამბავი აღწერილია იოანე ბატონიშვილის *კალმასობაშიც*, რომელსაც ავტორი *ხუმარსწავლას* უწოდებს. იოანე ბაგრატიონის ეს შრომა დაიწერა 1813-1828 წლებში.

კალმასობა ანუ *ხუმარსწავლა* შვიდ ხელნაწერშია დაცული. ყველა მათგანი კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება. ეს ხელნაწერებია: H 2170, Q 720, Q 577, S 5374, S 5375, H 2153, H 2134. თუმცა, ამ ხელნაწერთაგან *შუშანიკის წამების* ტექსტი დაუცავს მხოლოდ H 2170 ხელნაწერს, რომელიც იოანე ბატონიშვილს ავტოგრაფს წარმოადგენს (*შუშანიკის წამება* მოთავსებულია 279v-287v გვერდებზე). ამავე ხელნაწერის *შუშანიკის წამების* ტექსტს ეყრდნობა და გარკვეული ცვლილებებით იმეორებს *კალმასობიდან* გამოკრებილ ჰაგიოგრაფიულ კრებულში (S 3687, XIX ს.) შესული თხრობაც შუშანიკის შესახებ (*წამების* ტექსტს უკავია 40r-61v გვერდები). ორივე ხელნაწერი შესრულებულია მხედრულით.

იოანე ბატონიშვილის *კალმასობა* პირველად XIX ს.-ის 60-იან წლებში გამოქვეყნდა ორ ტომად (ბაქრაძე, 1862, 1867). შემდგომი გამოცემა კი, ასევე ორ ტომად, XX საუკუნეში შესრულდა (კეკელიძე, ბარამიძე, 1936, 1948). არცერთ ამ პუბლიკაციაში არ არის შეტანილი *კალმასობის* წმინდანთა ცხოვრების ნაწილი. ამდენად, *შუშანიკის წამების* იოანე ბატონიშვილისეული ვერსია პირველად მომზადდა გამოსაცემად და გამოქვეყნდება უახლოეს მომავალში.

კრიტიკული ტექსტის დასადგენად ზემოხსენებული ორი ხელნაწერი გამოვიყენეთ. ძირითად ტექსტად აღებულია იოანე ბატონიშვილის ავტოგრაფული ნუსხა H 2170, რომელსაც A ლიტერით აღვნიშნავთ, ხოლო S 3687 ხელნაწერი აღვნიშნულია B ლიტერით.

ამ ორი ხელნაწერის ტექსტის შედარებამ გვიჩვენა, რომ, მართლია B ხელნაწერი A-ს ეყრდნობა, მას იღებს საფუძვლად, მაგრამ გადამწერ/რედაქტორს მაინც მრავალი ცვლილება შეაქვს მასში, დაწყებული ორთოგრაფიული სხვაობებიდან, დამთავრებული დიდი მონაკვეთების კლება-მატებით. ვნახოთ რამდენიმე მაგალითი:

A – მსმენელი ეპისკოპოსი იგი დუმნა (Vთ.).

B – ეპისკოპოსი მსმენელი ესევითარისა უბნობისა მის წმინდისა და ნეტარისა დედოფლისაგან, სდუმნა.

A – ინებს მოყვანებად შუშანიკისა (VIთ.).

B – მაშინ ბრძანა მიყვანება წმინდისა და ნეტარისა შუშანიკისაგა, ცოლისა თვისისა.

A – ...რათა ადრე მოკვდესო სიყმილისაგან (IXთ.).

B – ...რათამცა მოესწრაფოს სიკუდილი სიმშვილისა გამო.

მსგავსი ნიმუშების მოხმობა მრავლად შეიძლება, თუმცა, ვფიქრობთ, სურათი ისედაც ნათელია. ეს სხვაობები A და B ხელნაწერს შორის იმდენად თვალშისაცემია, რომ, შესაძლოა, გამართლებული ყოფილიყო გამოცემაში ამ ორი ტექსტის პარალელურ ვერსიებად წარმოდგენაც. თუმცა, რამდენადაც ისინი ერთ რედაქციულ ჯგუფში ერთიანდება, ძირითად ტექსტად ავიღეთ იოანე ბატონიშვილისეული რედაქცია, ხოლო ამ ორ ხელნაწერს შორის არსებული კითხვა-სხვაობები კრიტიკულ აპარატში ჩავიტანეთ.

იოანე ბატონიშვილი შუშანიკის მოწამეობრივი ღვაწლის აღწერისას ეყრდნობა ანტონ კათალიკოსის რედაქციას. თუმცა ანტონისეული რთული და ფილოსოფიურ-დოგმატიკური ხასიათის ტერმინოლოგიით დატვირთული ტექსტი იოანემ გაამარტივა და ისე შეიტანა *კალმასობაში*. შეიძლება ითქვას, რომ *შუშანიკის წამების* იოანესეული თხრობა შემოკლებული ვერსიაა ანტონისეული რედაქციისა. იოანე ბატონიშვილს მთელი თხრობის განმავლობაში არცერთი ისეთი ცნობა არ აქვს დამატებული, რომელიც ანტონთან არ გვხვდება. ეს სურათი იცვლება მხოლოდ ბოლო თავში, სადაც შუშანიკის გარდაცვალებისა და შემდგომი მოვლენების შესახებაა მოთხრობილი. განსხვავებით ანტონისეული რედაქციისგან, იოანე ბატონიშვილის *კალმასობა* (უფრო ზუსტად – *კალმასობიდან* გამოკრებილი ნუსხა – S 3687), ასახელებს შუშანიკის გარდაცვალების წელსაც.

შუშანიკის წამების იოანე ბატონიშვილისეული ვერსიის შემცველი ორივე ნუსხა	
A	B
აღესრულა წმინდა მოწამე შუშანიკ თვესა ოკდონბერსა ათშვიდმეტსა წელსა ქრისტეს შობიდან (H 2170, 287r).	ესახედ აღესრულა წმინდა მოწამე, დედოფალი შუშანიკ, თვესა ოკდომბერსა ჩვიდმეტსა რიცხვსა, წელსა ქრისტეს შობიდან 558-სა შინა (S 3687, 60v).

როგორც ჩანს, A ხელნაწერში გამორჩენილია შუშანიკის გარდაცვალების თარიღი, რომელიც B ხელნაწერს დაუცავს.

შემდეგ განსხვავებას ანტონისეულ და იოანე ბატონიშვილისეულ ტექსტებს შორის ქმნის შუშანიკის საბოლოო განსასვენებლის დასახელება. ბოლო თავში ანტონ კათალიკოსი გვაცნობებს შუშანიკის გარდაცვალების შემდეგ მეფე ბაკურის შურისძიების შესახებ. ამ ცნობის წყარო ანტონისთვის *ქართლის ცხოვრება* გამხდარა: „იტყვს ძელი უკუე მათიანე ჩუენი, ვითარმედ: „მეფემან ბაკურ წარმოიხუნა ნაწილნი წმიდისა სუსანასანი დიდითა პატივითა ცორტავს“. ხოლო მე ვჰგონებ, ვითარმედ ეკლესია იგი, სადაცა იტყვს ხუცესი იაკობ დაფლუასა წმიდისა სუსანაასა, არს ცორტავს“ (ანტ. XX თ.) – აქ, როგორც ვხედავთ, ანტონი ექვეყემ აყენებს მეფე ბაკურის მიერ შუშანიკის წმინდა ნაწილების ცურტავში გადმოსვენების ამბავს, რადგან, მისი აზრით, ეკლესია, რომელზეც იაკობ ხუცესი საუბრობს თხზულებაში და რომლის ეზოშიც დაკრძალეს წმინდანი, ისედაც ცურტავში მდებარეობდა. იოანე ბატონიშვილის *კალმასობაში* კი ვკითხულობთ: „იტყვის ძელი უკუე მათიანე ჩუენი, ვითარმედ მეფემან ბაკურ წარმოიხუნა ნაწილნი წმინდისა სუსანასანი დიდითა პატივითა

ცორტავს, ვითარცა იტყვის ხუცესი იაკობ დაფლუასა წმინდისასა ეკკლესიასა შინა ცორტავს“ (ინ. XX თ.) – კალმასობის ცნობა წინააღმდეგობრივი გამოდის, რადგან ანტონის ტექსტიდან ამოღებულია ფრაზა „ხოლო მე ვჰგონებ...“. საისტორიო მწერლობაში (*ქართლის ცხოვრებაში*) დადასტურებული ცნობის შემდეგ იოანე ბატონიშვილი წერს: „ხოლო მოთხრობისამებრ, მეფემან თამარ მოასვენებინა გუამი წმინდისა ამის შუშანიკ დედოფლისა, და დასდევს ლუსკუძასა შინა მარჯვენით-კერძო ტფილისის ქალაქის სასახლის ეკკლესიასა შინა, მეტეხად წოდებულსა, წმინდისა ღმრთისმშობლის დაუჯდომელობის ეკკლესიასა შინა“ (ინ. XX თ.). პირველად სწორედ *კალმასობაში* ვხვდებით შუშანიკის უკანასკნელ განსასვენებლად მეტეხის ტაძრის დასახელებას. „მოთხრობისამებრ“ ალბათ უნდა ნიშნავდეს გადმოცემით, ზეპირი ტრადიციის გზით ჩვენამდე მოღწეულ ინფორმაციას. როგორც ჩანს, ხალხში ასეთი გადმოცემა ყოფილა გავრცელებული და სწორედ ეს ასახა *კალმასობაში* იოანე ბატონიშვილმა.

იოანე ბატონიშვილის *კალმასობაში* შესული *შუშანიკის წამების* ტექსტის შედარებამ ანტონ I-ის *მარტირიკის* ხელნაწერებთან აჩვენა, რომ იოანე ბატონიშვილს უსარგებლია *მარტირიკის* Q 78 ხელნაწერით. ამას აჩვენებს ერთი კონტექსტი თხზულებისა, რომელშიც საუბარია სპარსი მეფის გადაწყვეტილებაზე - გამაზდენებულ ვარსკენს მიათხოვოს ასუ-ლი. ეს ეპიზოდი *შუშანიკის წამების* იაკობ ხუცესისეულ ტექსტში ასეა გადმოცემული: „მაშინ განიხარა მეფემან და ბრძანა ცოლად მისა ასული მეფისაჲ“ (Iთ.). რაკი იაკობ ხუცესი არ აკონკრეტებს რომელი მეფის ასულზეა საუბარი, ანტონ I ორ ვერსიას გვთავაზობს: „მჰსმენელმან მეფემან მხიარულქმნილმან ვასქენ ბოროტმჰაზრუელისა თხოვათა და აღთქმათათჳს, მიუბოძა ცოლად ასული ანუ თჳსი და ანუ პირველ მისა ყოფილისა ვისმე სპარსთა მეფისა“ (ანტ. Iთ.). ასეთი ტექსტი გვაქვს *მარტირიკის* ექვს ხელნაწერში. მხოლოდ ერთი, A ხელნაწერი (Q 78), გვიჩვენებს ამგვარ წაკითხვას: „მიუბოძა ცოლად ასული ანუ დაჲ თჳსი და ანუ პირველ მისა ყოფილისა ვისმე სპარსთა მეფისა“ (Q 78, 128). იოანე ბატონიშვილის ტექსტში ვკითხულობთ: „მიუბოძა ცოლად ასული თჳსი. ხოლო რომელნიმე ჰსწერენ დასა თჳსისა მიცემასა“ (ინ. Iთ.). ვარსკენისათვის სპარსეთის მეფის დის ცოლად მითხოვების ვერსია, როგორც ვთქვით, მხოლოდ ერთ ხელნაწერში იკითხება და ესაა სწორედ *მარტირიკის* ე. წ. საბოლოო ვერსია, ავტორის ხელიდან გამოსული ეგზემპლარი (Q 78). შესაბამისად, დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იოანე ბატონიშვილი უშუალოდ იცნობდა ამ ხელნაწერს.

როგორც აღვნიშნეთ, *კალმასობაში* შესული *შუშანიკის წამების* ტექსტი მზადაა გამოსაცემად. გამოცემაში მაქსიმალურადაა გათვალისწინებული და ასახული ხელნაწერების ვითარება. კრიტიკულ აპარატში მითითებულია ყველა განსხვავებული იკითხვისი, მათ შორის, ფონეტიკურ-ორთოგრაფიული განსხვავებანი. შენარჩუნებულია ხელნაწერისეული ორთოგრაფია. მათ შორის, სალიტერატურო ენის ნორმებით არასწორად მიჩნეული ფორმებიც (მაგალითად, მრჩობლი პრეფიქსი ზმნებში), თუ ასეთ ფორმას გვიჩვენებს ორივე ხელნაწერი, ხოლო თუ ერთ მათგანში მაინც სწორი ფორმაა წარმოდგენილი, ძირითად ტექსტში მას ვტოვებთ, მეორეს კი აპარატში ავსახავთ.

ანტონის რედაქციაზე საუბრისას უკვე ავხსენით, თუ რატომ გახდა საჭირო ახალი გამოცემისას ტექსტის თავებად დაყოფა. ამავე მიზეზით დავყავით თავებად იოანე ბატონიშვილისეული ტექსტიც. ეს შესაძლებლობას მისცემს მკითხველს მარტივად შეუდაროს ერთმანეთს იაკობ ხუცესის, ანტონ I კათალიკოსისა და იოანე ბატონიშვილის რედაქციები.

ლიტერატურა:

1. აბულაძე, ი. (რედ.) (1938/78). იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაა შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1938/1978
2. აბულაძე, ი. (რედ.) (1963), ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
3. ბაქრაძე, დ. (რედ.) (1862). კალმასობა, თხზ. იოანე ბატონიშვილისა, ნაწილი პირუჭლი, ქართულ-იმერეთ საზოგადოების მონდობილობით; გამოცემული „ცისკრის“ რედაქციისაგან, წინათქმა დიმ. ბაქრაძისა, ტფილისი, კერესელიძის ტიპოგრაფია.
4. ბაქრაძე, დ. (რედ.) (1867). კალმასობა, თხზ. იოანე ბატონიშვილისა, ნაწილი მეორე, ქართულ-იმერეთ საზოგადოების მონდობილობით, გამოცემული „ცისკრის“ რედაქციისაგან, წინათქმა დიმ. ბაქრაძისა, ტფილისი, კერესელიძის ტიპოგრაფია.
5. გაბიძაშვილი, ე., ქავთარია, მ., (რედ.) (1980). წიგნი მარტირიკა – შესხმა და ისტორია ქრისტესთვს ვნებულთა მოწამეთა ქართულთა და სხუათა (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ. რედ. მ. შანიძე). წიგნში: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წიგნი VI. თბილისი: „მეცნიერება“.
6. გორგაძე, ს. (რედ.) (1917). იაკობ ხუცესი. წამებაა წმიდისა შუშანიკისი (ტექსტი, შენიშვნები და ვარიანტები). ქუთაისი: ქმწკვს-ის ქუთაისის განყოფილების სტამბა.
7. კეკელიძე, კ., ბარამიძე ა., (რედ.) (1936), იოანე ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. I, თბილისი: სახელგამი.
8. კეკელიძე, კ., ბარამიძე ა., (რედ.) (1948). იოანე ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. II, თბილისი: სახელგამი.
9. კეკელიძე, კ. (1960). ქართული ლიტერატურის ისტორია (ძველი მწერლობა). წიგნში: ქართული ლიტერატურის ისტორია ექვს ტომად. ტ. I. თბილისი: „მეცნიერება“.
10. საბინინი, მ. (რედ.). (1882). საქართველოს სამოთხე. პეტერბურგი: მეცნიერებათა საიმპერატორო აკადემიის ტიპოგრაფია.
11. ჭელიძე, ე. (რედ.) (2008). ძველი ქართული საეკლესიო ლიტერატურა (ძეგლები თარგმნა, გამოსაცემად მოამზადა და სქოლიოები დაურთო ე. ჭელიძემ). I. თბილისი: „ივირონი“.
12. ჯანაშია, ნ. (1975). „შუშანიკის წამების“ სომხური რედაქციების ურთიერთდამოკიდებულებისათვის. „მრავალთავი“. V. თბილისი: „მეცნიერება“. გვ. 108-118.

Nana Mrevlishvili, Tinatin Jikurashvili

Georgian University

Tbilisi, Georgia

nan.mrevlishvili@ug.edu.ge

t.jikurashvili@ug.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.34>

Later editions of Shushanik tortures

Abstract

The Tortures of Shushaniki is the first monument of original Georgian writing, so it is not surprising that there is a great scientific interest in these hagiographic works written by Jacob Khutsesi (Tsuraveli) in the 5th century. Since 1917, the work has been published several times, although the research interest of scientists has always been primarily the text of Jacob Khutsesi. The later editions of the tortures were left out of special attention.

We call the later editions the tortures of Shushanik, included in Martyrika by the Catholic Anton I Bagration in the 18th century, and the edition of Ioane Batonishvili, based on Anton's text, which he included in his penmanship.

Antony, of course, relies on the Georgian edition of Yakob Khutsesi (Georgian extensive edition), however, he seems to be familiar with and uses Armenian sources as well.

The story of Shushanik's torture is also described in Ioane Batonishvili's penmanship, which the author calls humor study. This work of Ioane Bagration was written in 1813-1828.

Ioane Batonishvili, while describing Shushanik's martyrdom, relies on the edition of Anton Katalikos. However, John simplified Antony's text, loaded with complex and philosophical-dogmatic terminology, and included it in his penmanship. It can be said that the Johannine narrative of Shushanik's torture is an abridged version of the Antonine redaction. For the first time, it is in Kalmasoba that we find the name of Metekhi Cathedral, the last resting place of Shushanik.

The review discusses the relationship between the later editions of Shushanik's Tortures, and the changes that Anton I and Ioane Batonishvili made in the works of Jacob Khucesis.

Key words: Iakob Tsuraveli, "Shushanik's torture", different editions